



Nevâ
makamı
seyir
örneği

bepile nevâ seyirinde eviç perdesinde segâh çeşnisiyle asma karar yapılır. Bu durumda bakiye diyezli "mi" (acem) perdesi de yeden olarak kullanılır. Güçlü nevâ perdesinde rast çeşnisiyle karakteristik yarım karar yapıldıktan sonra aynı perdede eviç yerine acem perdesi kullanılarak inilirse bûselik çeşnili asma veya yarım karar da yapılabilir. Gerek rastın gerekse bûseliğin yedeni yarım seslidir. Nevâ perdesinde bu çeşnilerle kalış yapılırken bakiye diyezli "do" (nim hicaz perdesi) yeden olarak kullanılabilir. Hatta bazan nevâ perdesi nim hicazla alt oya da yapılabilir. Ancak nevâ makamında nim hicaz perdesinin belirtilen şekilde kullanılmasının doğru olmadığı da söylenmektedir. Bunların dışında segâhta segâhlı, rastta rastlı, eviç yerine acem perdesi kullanılarak yapılan inişlerde çârgâhta çârgâhlı asma kararlar yapılabilir.

Nevâ makamının seyrine güçlü civarından başlanır. Bu perdenin iki tarafında diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık gezinildikten sonra güçlü perdesinde rastlı, nâdiren bûselik çeşnili yarım karar yapılır. Bu arada gerekli yerlerde asma kararların belirtilmesinin ardından yine karışık gezinilip genişlemiş bölgede de dolaşıldıktan sonra ana diziyile inilip düğâh perdesinde uşşak çeşnili tam karar yapılır. Nevâ makamının icrasından sonra yerinde bûselik beşli veya dizisiyle karar verilirse nevâ - bûselik, kürdî dörtlüsü veya dizisiyle karar verilirse nevâ - kürdî makamları oluşur.

Solakzâde Mehmed Hemdemî'nin darb-ı fetih, Zeki Mehmed Ağa ile Tanbûrî Cemil Bey'in devr-i kebîr usulündeki peşrevleri; II. Gazi Giray Han'ın aksak semâi usulündeki saz semâisi; İtrî'nin, "Gülbün-i iş mîdemed sâki-i gül'izâr kû?" mısrayla başlayan nîm - sakil, değişmeli kâr; Hamâmîzâde İsmâil Dede'nin muhammes usulünde, "Zeyn eden bâğ-ı cihânî gül müdür bül-bül müdür" mısrayla başlayan bestesi; Kadri Efendi'nin, "Sevdi bu gönül seni, yaman eylemedi" mısrayla başlayan aksak semâisi; Şerif İçli'nin, "Birlikte bu akşam çikalım seyre civânım" mısrayla başlayan yürük semâisi; Tanbûrî Mustafa Çavuş'un aksak usulünde, "Muntazırım teşrifine, ref-

târ ile revişine"; Zekâi Dede'nin yürük semâi usulünde, "Yine bağlandı dil bir nev-nihâle" mısrayla başlayan şarkılarıyla Hâfiz Post'un, "Vakt-i seherde açıla perde" ve Muallim İsmâil Hakkı Bey'in, "Bir tahta yaratmışsın" mısrayla başlayan sofyân ilâhileri, Zekâi Dede'nin, "Rabbünallâhüllezi lâ ilâhe illâ hû" mısrayla başlayan sofyân şuşulü bu makamın en güzel örneklerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülbâkî Nâsir Dede, *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 1242/1, vr. 10^b, 14^b, 45^b; Hâşim Bey, *Musikî Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 30; Tanbûrî Cemil Bey, *Rehber-i Musikî*, İstanbul 1321, s. 98; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 105-111; IV, 220-221; Özkan, *TMNKI*, s. 168-171; Hüseyin Sâdeddin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri* (haz. Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 51, 130.



İSMÂİL HAKKI ÖZKAN

NEVÂBÎT

(bk. NÂBİTE).

NEVÂCÎ

(النواجي)

Şemsüddîn Muhammed b. Hasen b. Ali b. Osmân en-Nevâcî el-Kâhîrî (ö. 859/1455)

Antolojileriyle tanınan
Mısırlı âlim ve şair.

Muhtemelen 788 (1386) yılında, Nil deltasındaki Mahalletülkübrâ şehrine bağlı Garbiye kasabasının Nevâc köyünde doğdu. Şemseddin Muhammed b. Ali ez-Zerâtîni ve İbnü'l-Cezerî'den kıraat dersleri aldı. Burhâneddin el-Beycûrî ve Muhammed b. Abdüddâim el-Birmâvî'den fikh, İzzeddin İbn Cemâa, Sibt İbn Hişâm, İbnü'd-De-mâmîni ve Bisâtî'den nahiv ve akfî ilimler tahsil etti. İbn Hacer el-Askalânî, Zeynüddin el-İrâkî gibi âlimlerden hadis okudu. Hocaları arasında *Hayâtü'l-hayevân* sahibi Demîrî de yer alır. Sonraları aleyhinde *el-Hücce fi serikâti İbn Hicce* adıyla bir eser yazdığı İbn Hicce el-Hamevî de onun

dostlarındandı. Nevâcî, Kahire'nin Hüsey-niyye ve Cemâliyye medereselerinde hadis müderrisliği yaptı. İbn Tağrîberdî, Şemseddin es-Sehâvî gibi birçok âlim kendisinden istifade etti. Süfî çevreleriyle yakın ilişkisi bulunan Nevâcî, başta Dimyat ve İskenderiye olmak üzere Mısır'ın bazı şehirlerine seyahatler yaptı, Mahalletülkübrâ şehrine sık sık gidip geldi. İlki 820 (1417), ikincisi 833 (1430) yılında olmak üzere iki defa hacca gitti. Kaynakların çoğuna göre 859'da (1455) Kahire'de vefat etti.

Gerileme devri edebiyatının önde gelen temsilcilerinden kabul edilen Nevâcî gele-neğe uyarak meşhur kitaplar üzerine şerh ve hâşiyeler yazmış, belâgat ve şiir sanatı hakkında muhtelif eserler telif etmiştir. Aynı zamanda "şâirü'l-vakt" unvanıyla nitelenen Nevâcî uzun soluklu kasideleri sayesinde yüksek memurlar sınıfına dahil olmuş ve sanat hâmileleri tarafından ödüllendirilmiştir. Kendisine iyilikte bulunanların zevkine uyarak o devrin yüksek tabakasında revaçta olan konularla ilgili birçok şiir mecmuası meydana getirmiştir. Ancak bu şiirlerin bir kısmı kaba aşk şiirleri çerçevesine giriyordu. Bunların en tanınmış *Halbetü'l-kümeyt* adlı antolojisidir. Nevâcî, hatta da dikkatleri üzerine çekmiş ve özellikle "mensûb" adı verilen yazı çeşidinde şöhret kazanmış, kendi el yazısı ile yazdığı eserlerinin birkaçı zamanımıza ulaşmıştır.

Eserleri. 1. *Halbetü'l-kümeyt fi'l-edeb ve'n-nevâdiri'l-müte'allika bi'l-hamriyyât*. Nevâcî'nin en meşhur eseri olup şarap ve şarap meclisleriyle içki âlemlerinde mûsikînin yeri vb. konularda yazılmış şiirleri ve anekdotları içeren bir antolojidir. Önceleri *el-Hubûr ve's-sürür fi vaşfi'l-humûr* adını taşıyan eser yirmi beş bölümle şarap aleyhindeki bir hâtimeden ibarettir. Kitap şiddetli hücumlara uğramasına rağmen büyük rağbet görmüş ve önemli etkiler yapmıştır. İlk defa M. Abdurrahman Kutta el-Adevî ve Nasr el-Hürî'nin tashihleriyle yayımlanan (Bulak 1276/1859) eserin baskıları sonraki yıllarda da sürmüştür (Beyrut 1873; Kahire 1299/1881; nşr. Abdülkâdir Allâm, Kahire 1357/1938; Kahire 1998). 2. *Mukaddime fi şindâti'n-nazm ve'n-neşr* (nşr. Muhammed b. Abdülkerîm, Beyrut 1971). 3. *Ukûdü'l-le'âl fi'l-muveşşehât ve'l-ecâl* (nşr. Abdülatîf eş-Şihâbî, Bağdad 1982; nşr. Ahmed Muhammed Atâ, Kahire 1420/1999). Eserde Endülüs ve Mağrib müveşşah ve zecelleriyle bunlara Doğu şairlerinin yazdığı bazı nazîrelere yer verilmiştir. 4. *el-Fevâ'idü'l-ilmîyye fi funûn mine'l-u-*

ğât (nşr. Ahmed Abdurrahman Hammâd, İskenderiye 1986). Farklı hareketlerle değişik şekillerde okunabilen kelimelere dairdir. 5. *Kitâbü'ş-Şifâ' fi bedî'i'l-iktifâ'* (nşr. Mahmûd Hasan Ebû Nâcî, Beyrut 1403). 6. *ed-Dürrü'n-nefis fîmâ zâde 'alâ Cinânî'l-cinâs ve Ecnâsi't-tecnîs* (nşr. Hamza Demirdaşa Zağlûl, Kahire 1987). Safedî'nin *Cinânü'l-cinâs*'i ile Safiyyüddin el-Hillî'nin *ed-Dürrü'n-nefis fî Ecnâsi't-tecnîs*'ine tetimme niteliğinde bir eserdir. 7. *Şahâ'ifü'l-ḥasenât fi vâsî'l-ḥâl*. Yüzdeki ben tasvirlerine dair Abbâsîler devri şairlerinden seçilmiş şiir ve anekdotlar antolojisidir (Brockelmann, *GAL*, II, 70; *Suppl.*, II, 56). 8. *Nüzhetü'l-elbâb fî aḥbâri zevi'l-elbâb*. Cömertler, cimriler, akıllılar, ahmaklar vb. ne dair hikâye ve anekdotlardan ibarettir (Brockelmann, *GAL*, II, 70). 9. *Tuḥfetü'l-edib*. Kafiyelerine göre alfabetik sıralanmış hikmet ve mesel beyitleri antolojisidir (müellif nüshası için bk. *a.g.e.*, II, 70). Eserin muhtasarı olan *Zeh-rür-rebî' fi'l-meşelî'l-bedî'* adlı kitap *et-Tuḥfetü'l-behiyye* içinde yayımlanmıştır (İstanbul 1302). 10. *Te'hîlü'l-ğarîb*. Müvelled şairlerin şiirlerinden seçilip kafiyelerine göre dizilmiş gazeller antolojisidir (*a.g.e.*, II, 70; *Suppl.*, II, 57). 11. *Ravzâtü'l-mucâlese ve ğayzatü'l-mucânese*. Cinas sanatına dair teorik bilgilerle zengin şiir örneklerini içerir (Brockelmann, *GAL*, II, 70). 12. *el-Ḥücce (el-Meḥacce) fî serîkâtü İbn Hicce* (*a.g.e.*, II, 70; *Suppl.*, II, 57). 13. *Dîvânü şîr*. Eserin, İskenderiye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Hasan Abdülhâdî tarafından doktora tezi olarak neşre hazırlandığı kaydedilmektedir ('*Uḫdû'l-le'âl*, neşredenin girişi, s. 11). 14. *el-Metâli'u's-şemsîyye fi'l-medâ'i-ḥî'n-nebeviyye (Kaşîde fî medḥi'n-nebî, Escorial Library, nr. 442)*.

Nevâcî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Hâşiye 'ale't-Tavzîh*, *Hâşiye 'ale (Şerhi'ş-Şâfiye li) 'l-Cârberdî*, *el-Ğayşü'l-münhemir fîmâ yef'alühü'l-ḥac ve'l-mu'temir*, *Risâle fi'l-el-ğâz*, *Merâti'u'l-ğizlân*, *Ḥal'u'l-izâr*, *eş-Şâbûḥ ve'l-ğabûḥ*, *Nüzhetü'l-aḥbâr*, *Şerḥu'l-Ḥazreciyye fi'l-arûz*, *Risâle te-te'alleḫu bi'l-kavâfi*, *el-Fevâ'idü'l-arûziyye ('Uḫdû'l-le'âl* [nşr. Ahmed M. Atâ], neşredenin girişi, s. 9-11). Nevâcî, şarkiyatçıların erken dönemden itibaren ilgilendiği edebiyatçılardan olup Barthelemy de Molainville d'Herbelot (XVII. yüzyıl) ve Sir William Jones (XVIII. yüzyıl) tarafından hakkında makaleler yazılmış, XIX. yüzyılda antolojilerinden alınmış parçaların Batı dillerine tercümelere yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nevâcî, *Muḫaddime fî şinâ'ati'n-naẓm ve'n-neşr* (nşr. Muhammed b. Abdülkerîm), Beyrut 1971, neşredenin girişi; a.m.f., '*Uḫdû'l-le'âl fi'l-müveşşehât ve'l-ezcal* (nşr. Abdüllatif eş-Şihâbî), Bağdad 1982, neşredenin girişi; a.e. (nşr. Ahmed M. Atâ), Kahire 1420/1999, neşredenin girişi, s. 3-35; a.m.f., *eş-Şifâ' fi bedî'i'l-iktifâ'* (nşr. Mahmûd Hasan Ebû Nâcî), Beyrut 1403, neşredenin girişi, s. 9-17; a.m.f., *el-Fevâ'idü'l-ilmiyye fî fûnûn mine'l-luğât* (nşr. Ahmed Abdurrahman Hammâd), İskenderiye 1986, neşredenin girişi; İbn Tağrıberdî, *Ḥavâdisü'd-dühâr* (nşr. W. Popper), Berkeley 1930, II, 365; Sehâvî, *eḏ-Ḍav'ü'l-lâmi'*, VII, 229-232; Süyûtî, *Naẓmü'l-ikyân* (nşr. Philip K. Hitti), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), s. 144-148; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühâr*, Kahire 1311, II, 36, 49-50; Brockelmann, *GAL*, II, 69-70; *Suppl.*, II, 56-57; D. Semah, "el-Müveşşehât fi 'Uḫdû'l-le'âl li'n-Nevâcî", *el-Kermil*, sy. 4, Hayfa 1983, s. 69-92; G. J. van Gelder, "A Muslim Encomium on Wine: The Racecourse of the Bay (Ḥalbat al-kumay), by al-Nawâğî (d. 859/1455) as a Post-Classical Arabic Work", *Arabica*, XLII (1995), s. 222-234; Hasan el-Bündârî, "Nazariyyetü'l-ib-dâ'i'ş-şîrî fînde'n-Nevâcî fi kitâbihî Muḫaddime fî şinâ'ati'n-naẓm ve'n-neşr", *Câmi'atü 'Ayni'ş-şems Hauliyâtü Külliyyeti'l-âdâb*, XXIV/3 (1995-96), s. 69-115; I. Kratschkowsky, "Nevâcî", *IA*, IX, 217-218.



SÜLEYMAN TULÜCÜ

NEVÂDİR

(bk. NÂDİRÜ'R-RİVÂYE).

NEVÂDİR

(النوادر)

Nâdir kullanılan kelimeleri ve bunlar için kaleme alınan sözlükleri ifade eden bir terim.

Nevâdir kelimesi, "bir şey benzerlerinden ayrılıp görünür olmak, az bulunup kendine has bir özellik taşımak" anlamındaki *nûdür* (*nedr*) veya "söz açık seçik ve düzenli olmamak" mânasındaki *nedâret* kökünden türeyen *nâdir* yahut *nâdire* kelimesinin çoğuludur. Genel hükümler ve küllî kaidelerin dışında kalan, az kullanılan, mânasının anlaşılmasında güçlük çekilen kelime ve ifadeler nevâdir kapsamında düşünülmüştür. Meselâ "münhul" (*kalbur*) ve "mükhule" (*sürmelik*) kelimeleri kıyas dışı olmaları, birinci babdan mimli masdarla mekân isimlerinin "mef'al" kalıbında gelmesi kıyası iken bazı fiillerde mekân isminin "mef'il" şeklinde olması (*mescid*, *mefrik* gibi) bunların nevâdir grubu içinde yer almasını gerektirmiştir. *Kitâbü'l-Fa-şîḥ*'in yazarı Sa'leb feshahat ölçüsü olarak yaygın kullanımı göz önünde bulundurulduğundan bunun dışında kalan kelime ve

ifadeleri gayri fasih (*nevâdir*, *garâib*) kabul etmiştir. Müteahhir devir belâgatçıları feshahatî, kelime aynı veya uzak mahreçli harflerden oluşmasıyla ortaya çıkan söyleniş zorluğunun bulunması (*tenâfir-i hurûf*), mânasının açık olmayıp sözlüklere bakılarak bilinebilmesi (*garâbet*), sarf ve ya nahiv kurallarıyla uyuşmaması, söyleyişinin kulağa hoş gelmemesi gibi olumsuzlukların bulunmaması şeklinde açıklamıştır. Kullanım azlığı veya çokluğunun ölçüsü dilleri bozulmamış olan halis Araplar'ın istimaline göredir (Süyûtî, I, 187). Nâdîri ve fasihi belirlemede kullanım kıyastan önce gelir. Meselâ "istahveze" fiili kıyas dışı olmasına rağmen kullanımı çok olduğu için fasih kabul edilmiştir.

Nevâdirle ilgili eserlerin yazılmaya başlanması, dilcilerin ve âlimlerin sağlıklı lugat malzemesi derlemek için çöle yaptıkları yolculukların başlangıç dönemi olan II. (VIII.) yüzyılın ortalarına rastlar. Bu tür eserlerin hemen hemen tamamına yakınının telifi III. (IX.) yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür, ondan sonraki devirlerde ise nevâdir telifi pek azdır. Bu sürecin lugat malzemesinin derlenme dönemi olması ve nevâdir eserlerinin muhteva yönünden birbirine benzemesi âlimlerin, lugat malzemesini derlerken rastladıkları garîb ve nâdir kullanımları da tasnif ve tertibe tâbi tutmadan aynı dönem içinde kaydetmiş olduklarını göstermektedir. Bunlarda kullanımın ait olduğu yer ve kabile isimleri, kaynak ve senedler zikredilmemiştir. Nevâdir eserlerinde temel malzeme nâdir ve garîb kelimeler ve kullanımlar olmakla birlikte fasih kelimeler de yer alır, çünkü nevâdir açıklanırken bunların fasihi-nin zikredilmesi gereği duyulmuştur. Âlimlerin fasih, garîb ve nâdirleri belirlemede farklı ölçüler benimsediği görülmektedir. Meselâ Asmaî "ḥazenehü"yu fasih, "aḥzenehü"yu nâdir ve garîb saymış, Ebû Zeyd el-Ensârî iki kullanımı da fasih saymıştır. Ebû Hâtim es-Sicistânî, bazı kurrânın *لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَقُ الْأَكْبَرُ* (el-Enbiyâ 21/103) şeklindeki kıraatine dayanıp Ebû Zeyd'i desteklemiştir. Ebû Hâtim'in kurrânın kıraatini ölçü diye benimsemesi, kâriilerin Arapça konuşan çeşitli muhitlere mensup seçkin bir topluluk olarak cumhurun kullanımını temsil etmeleri sebebiyle isabetli bulunmuştur (Ebû Mishal el-A'râbî, neşredenin girişi, I, 20-23). Bugün "aḥzenehü" daha çok kullanıldığından daha fasih sayılır. Asmaî'nin Arap lügatının üçte birini, Ebû Ubeyde et-Teymî'nin yarısını, Ebû Zeyd el-Ensârî'nin üçte ikisini, İbn Kîrîre'nin ise tamamını fasih kabul ettiği kaydedilir.